

Streszczenie

Zasadniczym celem rozprawy *Człowiek i świat rzeczy. Leksyka z zakresu kultury materialnej i jej społecznych aspektów w XX-wiecznych pamiętnikach górali podhalańskich* było przedstawienie, analiza oraz opis środków leksykalnych odnoszących się do kultury materialnej i związanych z nią społecznych aspektów funkcjonowania człowieka, występujących w czternastu pamiętnikach, których autorzy przybliżyli realia życia głównie z pierwszej połowy XX wieku. Praca miała również na celu odtworzenie struktury pojęciowej utrwalonej w zebranych słownictwie oraz elementów językowego obrazu świata (JOS). W tym celu wykorzystano teorię pól tematycznych oraz metodę rekonstrukcji JOS. Dodatkowym zamierzeniem autorki było porównanie słownictwa pochodzącego z pamiętników z leksyką odnotowaną w słownikach gwarowych, aby wskazać podobieństwa i różnice między językiem pamiętników a zasobami leksykalnymi utrwalonymi w tych opracowaniach.

Rozprawa została podzielona na dwie zasadnicze części: teoretyczną i badawczą. W pierwszej znajdują się rozdziały poświęcone charakterystyce źródeł, w tym językowi tekstów źródłowych. Zostało tu opisane tło historyczne oraz przywołano dotychczasowe badania nad gwarą podhalańską. W tej części pojawiają się również podstawowe informacje o metodologii oraz o zasadach, według których materiał został uporządkowany i opisany w obrębie poszczególnych pól semantycznych.

Druga część to prezentacja zebranego materiału leksykalnego. Wyekscerpowane z pamiętników górali słowa i połączenia wyrazowe zostały podzielone na siedem głównych pól tematycznych (na siedem rozdziałów) w obrębie dwóch grup: *Człowiek ze względu na sytuację materialną* tu mieszczą się pola: *Człowiek* i *Postawy człowieka wobec sytuacji materialnej*. Natomiast w drugiej grupie *Aspekty sytuacji materialnej człowieka* znajdują się pola: *Sytuacja*, *Pożywienie*, *Odzież*, *Gospodarstwo domowe* oraz *Gospodarstwo rolne*. W obrębie głównych pól znajdują się mniejsze subpola.

Każdy z wyżej wymienionych rozdziałów oprócz prezentacji leksyki zawiera komentarz dotyczący relacji znaczeniowych między elementami pola oraz aspektów historyczno-kulturowych opisywanego słownictwa.

W pierwszym polu *Człowiek* znajdują się nazwy człowieka ubogiego oraz nazwy człowieka zamożnego. Zatem są to antonimy (np. *biedak* i *bogacz*) i synonimy o różnym nacechowaniu (*biedak*, *nędzarz*, *dziad*) oraz o różnym zakresie semantycznym (*bogacz*, *dziedzic*, *gazda*). W tym polu oprócz nazw rzeczownikowych znajdują się określenia

przymiotnikowe, charakteryzujące człowieka przez pryzmat tego, co posiada (np. *chudobny, dziadowski, honorny, lepszy*). Z analizy tego pola wyłaniają się wnioski na temat hierarchii w wiejskiej społeczności i miejsca jednostki w tejże hierarchii determinowanego przez sytuację materialną.

W drugim polu w obszarze tematycznym *Człowiek...* znajdują się wyrazy i połączenia wyrazowe odnoszące się do postaw wobec sytuacji materialnej. Są to hasła nazywające czynną postawę człowieka (np. *nie dać się biedzie, wypędzać nędzę i głód*), a także postawę bierności i pogodzenia się z trudną sytuacją (np. *biedzić, biedować, biedzić jako tako*). Leksyka z pola *Postawy...* wiele mówi na temat charakterystyki człowieka doświadczającego niedostatku.

Drugą grupę *Aspekty sytuacji materialnej...* otwiera pole *Sytuacja*. Tam podobnie jak w polu *Człowiek* znajdują się nazwy korzystnej i niekorzystnej sytuacji materialnej. Są to zarówno hasła jednowyrazowe (np. *bieda, bogactwo, dobrobyt*), jak i wielowyrazowe (np. *bez dachu nad głową, zejść na dziady, mieć co do gęby włożyć*), które dają informacje na temat konceptualizacji biedy i bogactwa oraz różnych komponentów ubóstwa (np. *głód, bezdomność*).

Kolejnym już obszerniejszym polem jest *Pożywienie*. Tam zebrano hasła odnoszące się do ogólnych nazw pożywienia (np. *jedzenie, strawa*), nazw potraw, w tym nazw słodczy, napojów i używek (np. *warmuz, kukielka, żętyca, bimber*), ale też wykorzystywanych składników (np. *mleko, mąka, sadło*) oraz jedzonych posiłków (np. *juzyna, wieczerza*). Zgromadzone w tym polu jednostki potwierdzają, że pożywienie górali było skromne i zwykle monotonne.

Istotne miejsce w tekstach pamiętników zajmują jednostki leksykalne tworzące pole *Odzież*. Składa się ono z pięciu subpól. Najliczniejsze to *Elementy stroju góralskiego* (np. *barankula, fartuch, kierpiec*), ale są tu też ogólne nazwy ubioru (np. *ubranie, przyodzievek, strój*), nazwy dodatków i akcesoriów (np. *korale, spinka, pasek*) oraz materiałów (np. *sukno, płótno, wełna*). Na podstawie składników tego pola, w tym określeń towarzyszących hasłom głównym (np. *polatany, wyszywany, haftowany*), widać, że strój jest jednym z wyraźniejszych znaków statusu materialnego, ale też przynależności kulturowej posiadacza.

Pole *Gospodarstwo domowe* zawiera leksykę dotyczącą nazw budynków mieszkalnych (np. *chałupa, dom, dwór*), pomieszczeń mieszkalnych (np. *izba, ganek, sień*) materiałów wykorzystywanych do budowy oraz elementów konstrukcyjnych i instalacji (np. *plaza, gont, elektryka*). Z tego pola wyłania się także dosyć obszerny obraz wyposażenia góralskich domów: sprzętów, mebli, naczyń i pojemników (np. *skrzynia, stępka, puciera*), a także przedmiotów używanych w określonych celach (higiena, opieka nad dzieckiem). Nie zabrakło również nazw

środków pieniężnych (np. *dudki, pieniądze*). Spora część zebranych jednostek pozostaje ze sobą w relacji holonimii i meronimii (np. *chałupa, izba, dom, dach*). Analiza tego pola pozwoliła wyciągnąć wnioski na temat wyglądu i funkcjonowania góralskich gospodarstw domowych oraz na temat samowystarczalności i zaradności domowników, którzy własnym sumptem wytwarzali wiele przedmiotów codziennego użytku.

Ostatnie pole semantyczne to *Gospodarstwo rolne*. Wyszczególniono w nim subpola: ogólne nazwy odnoszące się do gospodarstwa (np. *gazdówka, gospodarka, majątek*), nazwy ziemi i miar ziemi (np. *mlaka, rola, mórg, ośmina*). W osobnych subpolach zebrano nazwy budynków gospodarczych (np. *bacówka, stajnia, szopa*) oraz narzędzi. Te ostatnie zostały skategoryzowane według ich przeznaczenia (np. uprawa i hodowla, obróbka drewna, obróbka lnu i wełny, wypas owiec). Wyszczególniono także nazwy zwierząt w gospodarstwie (np. *krowa, koń, owca*), nazwy pojazdów (np. *wóz, furmanka, gnatki*), a także nazwy upraw i zasobów (np. *słoma, siano, snopek*). Z tej części wyłaniają się informacje na temat ukształtowania terenu i wielkości gospodarstw wiejskich oraz ich funkcjonowania.

Z analizy zebranego materiału można odtworzyć składniki językowego obrazu świata: skromnych warunków życiowych górali w I połowie XX wieku. Układ, zawartość oraz struktura poszczególnych pól leksykalno-semantycznych odzwierciedlają sposób widzenia rzeczywistości najbliższej człowiekowi, w której szczególne znaczenie ma kultura materialna.

Zestawienie wyekscerpowanych jednostek z danymi słownikowymi pozwoliło wyciągnąć wniosek, że zebrany w materiał leksykalny jest trwałym elementem leksyki podhalańskiej z połowy ubiegłego wieku.